

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Sayı: 11 • Haziran 2025 • 257-266
Issue: 11 • June 2025 • 257-266

Bağımlılık ve Maneviyat

İşbilen, N. (2023). *Bağımlılık ve maneviyat*. Çamlıca Yayınları. (351 s).
İşbilen, N. (2023). *Addiction and spirituality*. Çamlıca Publishing. (351 p).
ISBN: 978-625-8427-38-7

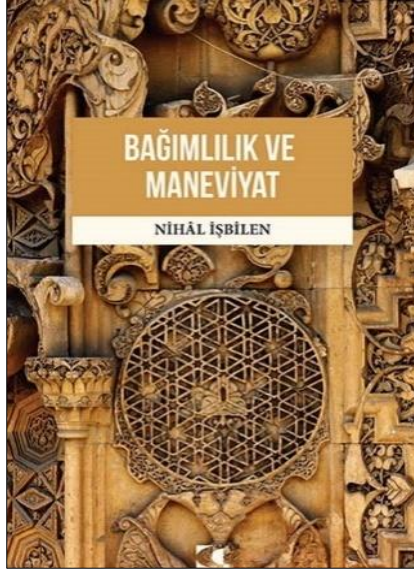
Arzu Kılınç

Doktora Öğrencisi | PhD Student
Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi | Erzincan Binalı Yıldırım University
✉ 33arzuk@gmail.com | ID 0009-0004-5368-9240
Erzincan | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1582248>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received	09 Kasım 2024 • 09 November 2024
Düzeltilme Tarihi • Revised	06 Nisan 2025 • 06 April 2025
Kabul Tarihi • Accepted	06 Nisan 2025 • 06 April 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Bu kitap, özellikle alkol ve madde bağımlılığının tedavi ve iyileşme süreçlerinde uygulanabilecek dini ve manevi yaklaşımları ele almaktadır. Bağımlılıkla mücadele alanına katkı sunmayı hedefleyen bu çalışma, aynı zamanda gelecekte yürütülecek bağımlılık araştırmaları açısından önemli bir kuramsal temel niteliği taşımaktadır. Bağımlılık ile maneviyat arasındaki ilişkiye dair derinlemesine bilgi edinmek isteyen araştırmacılar ve uygulayıcılar için bu eser, faydalı bir kaynak olma potansiyeline sahiptir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Bağımlılık • Maneviyat
İyileşme • Dini başa çıkma • Madde kullanımı

A b s t r a c t

This book explores religious and spiritual approaches that can be utilized particularly in the treatment and recovery processes of alcohol and substance addiction. Aimed at contributing to the field of addiction intervention, it also offers a robust theoretical framework for future research in addiction studies. By examining the intersection between addiction and spirituality, it provides a valuable resource for researchers and practitioners seeking a deeper understanding of how spiritual and religious coping mechanisms can support recovery and promote holistic well-being.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Addiction • Spirituality
Recovery • Religious coping • Substance use

Nihâl İşbilen, 2013 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde *Sağlık Çalışanlarının Maneviyat ve Manevi Bakım Algısı, İstanbul Örneği* adlı araştırmasıyla yüksek lisansını tamamlamıştır. *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı: Alkol ve Madde Bağımlılığının Rehabilitasyon Sürecinde Bir Model Önerisi* başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde doktorasını tamamlamıştır. Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Nihâl İşbilen'in doktora çalışması olan *Bağımlılık ve Maneviyat* adlı eseri, alkol ve uyuşturucu bağımlılığının tedavi sürecinde uygulanabilecek dini ve manevi metodları konu edinmektedir. Yazar, bu çalışmayı bağımlılıkla mücadele yolculuğunun zorlu labirentlerinde yaşamını sürdüren alkol ve madde bağımlılarının iyileşme sürecine katkı sunmak ve bu süreci desteklemek amacıyla yaptığını belirtmektedir. İşbilen, çalışmasını ilmi bir bakış açısı ile ele almaktadır. Eser, salt bir litreatür çalışması değildir. Araştırmacı ele aldığı konuda kendi gözlemlerine de yer vermekte, izlenimlerini okuyucuya akıcı ve anlaşılır bir dille aktarmaktadır. Araştırma kapsamlı bir uygulama çalışmasıdır. Yazarın ifade ettiğine göre bağımlılığı anlamak, bağımlılıkla mücadele etmek ve bağımlılığa çözüm üretmek amacıyla bağımlılar ile uzun soluklu bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma yürütülürken nitel veri toplama yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği ile birlikte nicel veri toplama yöntemlerinden de anket tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma analiz tekniklerinden ise yorumlayıcı fenomenolojik yöntem seçilmiştir.

Yazar 2018 yılında (Ögel, Ayten, İşbilen, Şimşek ve Çetin-Şeker tarafından geliştirilmiş olan ve bağımlılığın tedavisi aşamasında bedenin kimyasal maddeden arındırılmasının akabinde başlayan rehabilitasyon döneminde hastanın manevi ihtiyaçlarına planlı bir destek vermek üzere hazırlanan 'Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı' modelini deneysel olarak uygulamış; uygulama safhalarını detaylı bir şekilde okuyucu ile paylaşmıştır (s.12).

Eser, giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Eserin 66 sayfalık "Birinci Bölüm"ü bağımlılık, sağaltım, alkol bağımlılığı ile mücadele modelleri, maneviyat kavramı, din kavramı ve dinlerin bağımlılığa yaklaşımı, maneviyat-din ve bağımlılık ilişkisi konularını ele almaktadır. Yazar, argümanlarını uluslararası bilimsel çalışmalarla desteklemiştir.

"İkinci Bölüm"de ise *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı* modelini detaylı bir şekilde ele alarak, modelin kuramsal temelleri ve modelin

adımları başlıklarını 26 sayfa içerisinde işlemiştir. Bu bölümde modelin adımları ayrıntılı bir şekilde *töbve, sadakat, emanet bilinci, affetmek, sabretmek, ibadet, diğerkâmlık* başlıkları altında açıklanmıştır.

“Üçüncü Bölüm”de *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı* modelinin uygulama safhaları ve bu akademik çalışmanın nasıl ele alındığı aşamalı olarak; yöntem, bulgular ve yorum başlıkları altında ele alınmıştır.

Konular işlenirken bağımlılığa neden olan risk faktörleri hakkında farkındalık oluşturulmuştur. Genel olarak, madde bağımlılığının başlamasına sebep olan risk faktörlerinin, kişisel, sosyo-kültürel, kalıtsal, biyolojik, psikiyatrik ve psikolojik unsurlar olarak gruplandırıldığı, bağımlılıkla mücadelenin koruyucu-önleyici ve tedavi edici olmak üzere iki aşamasının olduğundan bahsedilmiştir (ss. 24-30).

Bağımlılığın ve Maneviyatın ne olduğunun detaylı olarak ifade edildiği birinci bölümde dünyada ve Türkiye’de uyuşturucu ile mücadelenin safhaları kronolojik olarak anlatılmıştır. Burada ifade edildiğine göre Osmanlı döneminde bağımlılığı önleme amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. 1670 ve 1671 yılları yıllarında IV. Mehmet’in meyhanelerin kapatılması ile ilgili fermanı bunlardan biridir. III. Ahmet’in Edirne ahalisinin haşhaş kullanımı ve alım satımı hususunda ikaz edilmesini içermektedir. 1933 yılında psikoaktif ürünlerle alakalı yasayla ilgili düzenleme yapılarak esrar üretimi ve esrarın her türlü ticareti yasaklanmıştır. Sonraki senelerde (1935) afyon üretimi devlet tekeline alınmıştır. Osmanlı’da fermanlar ile yasaklı maddelere ulaşmak ve bu maddelerin imalatçılığı sınırlandırılmış sonraki yıllarda ise tamamen yasaklanmıştır. Günümüze kadar ufak çaplı imalat zaman zaman devlet izni ile zaman zaman da yasal olmayan şekillerde süregelmiştir. Son yıllarda (2019) kenevir sanayi hammadde kaynağı olarak devlet gözetiminde tekrar üretilmeye başlamıştır. Günümüzde 19 ilde endüstriyel kenevir ziraati yapılmaktadır (s. 31).

İşbilen, küresel olarak madde bağımlılığına sebep olan maddelerin yasaklanıp yasaklanmaması hususunun tartışmalı olduğu bilgisini vermiştir. Tıp sahasında kullanımın çoğu zaman yasal hale geldiği Avrupa’da çeşitli ülkelerde (Portekiz, Hollanda, Belçika gibi) bağımlılık yapan maddelerin (belirli bir miktara kadar) tümünü veya esrarın (belli bir gramaja kadar ya da sınırsız olarak) keyif amaçlı bulundurulmasına izin verildiği bilgisini aktarmıştır. Amerika’nın çeşitli eyaletlerinde ise (California, Nevada, Massachusetts, New York gibi) esrar maddesinin (belli bir gramajda veya sınırsız olarak) bulundurulmasının yasal olduğunu ifade etmiştir (s. 31).

Yazarın ifade ettiğine göre dünyanın çeşitli ülkelerinde madde bağımlılığı ile mücadele çalışmaları uzun zaman önce başlamıştır ve günümüzde de yerel ve küresel sahalarda mücadele devam etmektedir. Ülkemizde 2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı yürürlüğe girmiştir. Eylem planının adım adım süreci şu şekildedir: (i) Uyuşturucu arzının önlenmesi, (ii) uyuşturucuya olan talebin önlenmesi, (iii) uyuşturucu ile mücadelede iletişim, (iv) uyuşturucu ile mücadele sürecinin koordinasyonu, izlenmesi ve değerlendirilmesi (s. 32).

Yazar, Anadolu'da bağımlılıkla mücadele bahse konu olduğunda, yüzyıllardır bağımlılıklarla mücadele eden Yeşilaydan söz etmenin isabetli olacağını ifade etmiş ve Yeşilay hakkında tarihsel bilgileri okuyucu ile paylaşmıştır. Bu bilgilere göre Yeşilay, 1920 senesinde Hilal-i Ahdar adı altında Mazhar Osman ve arkadaşları tarafından bağımlılık yapan maddeler ile mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. Türkiye'de koruma, önleme ve rehabilitasyon faaliyetleri ile (tıbbi tedavi hariç) bağımlılıkla mücadelenin tüm alanlarında hizmet sunmaktadır. Yeşilay şubelerinde ve Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM) ile toplumun her kesimine yönelik, koruyucu ve önleyici hizmetler desteği sunmaktadır. YEDAM (Yeşilay Danışmanlık Merkezi), sigara, içki, madde, teknoloji ve kumar bağımlılığı ile ilgili problemler yaşayan bireylere ücretsiz psiko-sosyal yardım sağlayarak tekrar yaşama kazandırılmaları için rehberlik etmektedir. Ayrıca aile ve yakınlarına da rehberlik edilerek bozulan yaşam düzeninin onarılması ve ilişkilerin sağlıklı sürdürülmesi desteklenmektedir (s. 33).

Araştırmacı, küresel ölçekte ve Türkiye'de toplumsal huzuru tehdit eden bağımlılık ile mücadele faaliyetlerinin öncelikle sağlık kurumları olmak üzere emniyet güçleri, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi devlet kurumları, yerel idareler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülmekte olduğuna okuyucunun dikkatini çekmiştir (s. 33).

İşbilen, *Alkol ve Madde Bağımlılığı* başlığı altında madde bağımlılığının tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu bilgisini vermiş bu konuda tarihi kayıtların Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve diğer Akdeniz coğrafyası insanların alkol kullanımını bildirdiğini ifade etmiştir (s. 33) Aynı zamanda bu başlık altında Dünya Sağlık Örgütünün alkol ve madde bağımlılığı tanımı da okuyucu ile paylaşılmıştır. Bu tanıma göre "Alkol ve madde bağımlılığı, bağımlılık yapan bir maddenin merkezi sinir sistemini etkilemesi neticesinde, maddenin keyif veren psikolojik etkilerini dumsamak veya yokluğundan kaynaklanan sıkıntılardan sakınmak üzere maddeyi sürekli veya periyodik olarak alma isteği kompulsiyonudur" (s. 34).

Yazar, *Bağımlılık Yapan Maddeler* başlığı altında bağımlılık yapan maddelerin isimlerini tek tek okuyucu ile paylaşmıştır. Bu maddelerin; “tütün (sigara), alkol, opiyatlar (eroin, morfin), esrar, sentetik kanabinoidler (Bonzai, Jamaika), uyarıcılar /stimülanlar (kokain, amfetamin, ecstasy), halüsinojenler (LSD), sedatif- hipnotikler (Barbitürat ve Benzodiazepin gruplarındaki ilaçlar) ve uçucu maddeler (Kuru temizleme sıvıları, yağ gidericiler, benzin, düzeltici sıvı/daksil, keçeli kalem, saç spreyleri, bütan çakmaklar)” şeklinde sınıflandırıldığını ifade etmiştir (s. 37).

İşbilen, bağımlılığın ortaya çıkışının anlaşılması üzerine teorisyenler tarafından önemli çabalar gösterildiğini ve bu konuda pek çok teorisinin ileri sürüldüğünü ifade etmiş bahse konu teorileri *Psikoloji Kuramlarında Bağımlılık* başlığı altında okuyucu ile paylaşmıştır (s. 37). Yer verdiği kuramlar; Freud’un öncülüğünü yaptığı psikodinamik kuram, John Bowlby’nin temelini attığı bağlanma kuramı, bireysel psikolojinin kurucusu Alfred Adler’in bireysel psikoloji kuramı, insanların ve hayvanların gözlemlenebilir davranışlarına odaklanan davranışçı teorisyenlerin geliştirdiği davranışçı kuram, bireyin dünyayı nasıl gördüğünü ve nasıl algıladığını etkileyen zihinsel süreçlere odaklanan bilişsel kuram ve Miller’in uyguladığı davranış değişikliği oluşturmak için içsel motivasyonu yükseltmeye odaklı bir danışmanlık prosedürü olan ‘motivasyonel görüşme teorisidir’ (s. 42).

Yazar, *Sağaltım* başlığı altında bağımlılığın ahlaki bir problem olarak görüldüğü dönemden hastalık olarak görülmeye başlanan bir döneme geçildiğine işaret etmiş bu başlık altında bağımlılığın tıbbi tedavi ve psiko-sosyal tedavi aşamalarının neleri kapsadığını açıklamıştır (ss. 42-47).

Araştırmacı, *Alkol ve Madde Bağımlılığı İle Mücadele Modelleri* başlığı altında söz konusu bağımlılıklarla mücadele modellerini ele almıştır. Modeller, tedavi modelleri ve din ve maneviyatın dâhil edildiği modeller olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Tedavi modellerinden ilki *Teksas Christian University (TCU) Tedavi Sistemi Modeli* olarak ifade edilmiştir. Yazarın ifadesine göre bu model, tedavi sürecindeki bağımlıların motivasyonunu arttırmak üzere tedaviye katılım, erken iyileşme, destek ağları ve takip sonuçlarını dikkate alan kanıta dayalı uygulamaları içeren bir tedavi modelidir. Bir diğer model ise bağımlılık hastalığını merkeze alarak davranış değişikliği ile hastalığı tedavi etmeyi hedefleyen *Transteorik* modelidir. Bu modelde hedef kişinin eski davranışlarını hayatından bütünüyle uzaklaştırması olarak ifade edilmiştir (ss. 47-50). Marlatt ve Gordon tarafından 1985 yılında rehabilitasyon sürecinin bir parçası olan nükslere müdahale etmek için geliştirilen *Bilişsel- Davranışsal Relaps* modeli ve

Gorski tarafından 1980'lerin ortasında nüks önleme modeli olarak geliştirilen *Cenaps Relaps Önleme* modeli de tedavi modelleri arasında tanıtılmıştır. Matrix Enstitüsü tarafından Güney Kaliforniya'daki kokain salgınının tesiriyle, kokain ve metafetamin gibi maddelere bağımlı olan kişileri tedavi etmek için geliştirilen *Matrix* modeli de tedavi modellerinden biri olarak sunulmuştur (ss. 51-54).

Yazarın ifade ettiğine göre sigara alkol ve madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA) modeli, Ögel ve diğerleri (2011) tarafından 1998 senesinde sigara, alkol ve madde bağımlılığını tedavi etmek üzere geliştirilmiş bir tedavi modelidir. *YEDAM Modeli* ise Yeşilayın bağımlılıkla mücadele faaliyetlerinin rehabilitasyon ayağının yürütüldüğü merkezin uyguladığı modeldir. Bu modelde yetişkin ve çocuk-ergen grubu, bütün bağımlılıklara yönelik ayakta psiko-sosyal destek ve atölye çalışmaları ile ücretsiz mesleki eğitim ve danışmanlık hizmeti sunulmaktadır (ss. 51-60).

İşbilen, bağımlılıkla mücadelede psikiyatrik ve psikolojik tedavileri destekleyici din ve maneviyat temalı modellerin varlığından bahsetmiş ve bu modelleri de detaylı olarak tanıtmıştır. *Adsız Alkolikler, Minnesota Modeli, Addult ve Challenge, Millati İslami, Congress 60* eserinde tanıtılan modellerden bazılarıdır. Yazar, bu modeller dışında maneviyat temalı modeller bulunduğunu fakat bu modellerin hepsini çalışmasına almadığını ifade etmiştir (ss. 60-70).

Yazar, *Maneviyat* başlığı altında maneviyat kavramının sözlüklerde ne anlama geldiğini, literatürdeki yerini ve bağımlılık açısından bu kavrama nasıl anlam yükleneceğini ifade etmiş din kavramını ve dinlerin bağımlılığa karşı bakış açısını okuyucu ile paylaşmıştır (ss. 71-88).

Araştırmacıya göre manevi değerlerin olmaması ve yaşanan boşluk kişiyi bağımlılığa karşı dirençsiz kılmaktadır. Maneviyatı güçlü insanlar, bağımlılıklara karşı dirençlidir. Bu sebeple maneviyatı güçlendirmenin bireyi bağımlılıktan koruyabileceği ve bağımlılıktan iyileşmeye katkı sunması mümkündür. Bireylerin nasıl ki fiziksel anlamda beslenmesi, arınması ve korunması gerekiyorsa ruhsal anlamda da beslenmek, arınmak ve korunmak gerekmektedir (s. 88).

Yazar, kitabın ikinci bölümünde *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı Modeli Kuramsal Temeller ve Adımlar* başlığı altında bağımlılık tedavisi gören dini ve manevi duyarlılığa sahip bireylerin, bahse konu yaklaşım ile tedavinin içinde tutulmasını ve temiz kalma sürecinin kalıcı olmasını amaçlayan modeli tanıtmaktadır. Bu bölümde araştırmasını nasıl gerçekleştirdiğini ifade etmiştir (s. 92). Modelin adımları kişinin içerisindeki

cevhere ulaşmasına ve olumlu yönlerini keşfetmesine olanak sağlayabilir (s. 94).

Yazarın detaylı bir şekilde açıkladığına göre MTBD-7A olarak kısaca isimlendirilen *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı* modeli danışanla yapılan ön görüşme sonrası yedi adımdan oluşan manevi ve dini danışmanlık hizmetidir. İlk görüşmenin ardından MTBD- 7A modelinde danışmanlık alan kişinin öncelikle tövbe etmesine, Allah ile olan ilişkisinin bozulmuş olduğunu fark etmesine ve hatasını kabul edip Rabbine itiraf etmesine rehberlik edilir. İkinci adımda kişinin dürüstlük noktasında farkındalık kazanmasına, Yaradan'ına, ailesine ve çevresindekilere karşı dürüst olması için rehberlik edilir (s. 93). Üçüncü adım ile kişiye emanet farkındalığı, sorumluluk duygusu ve bilinci hatırlatılır. Dördüncü adımda; bireyin kendisini, geçmişini affetmesi ve çevresindekiler ile halleşme sürecine dâhil olması teşvik edilir. Beşinci adım ile bağımlılıkla mücadelenin zorluklarına karşı sabır eğitimi verilir. Altıncı adımda birey bu süreçte dua ve ibadetten destek almaya yönlendirilir (s. 94). Yedinci adım diğerkâmlık adımdır. Bu adımda bireyin karşılık beklemeden yardım etmesine ve kendisi ihtiyaç durumunda olsa da yardım edilebileceğine dikkat çekilir.(ss. 119-120)

Kitabın üçüncü bölümü *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı Modeli Uygulama* başlığı altında oluşturulmuştur. Yazar bu bölümde araştırmanın metodunu, araştırma desenini katılımcıların özelliklerini, verilerin toplanmasını ve yararlanılan araçları okuyucuya detaylı olarak aktarmıştır. Yazar, örneklemini YEDAM'da alkol ve madde bağımlılığı terapisi gören, terapistleri tarafından manevi yönelimi olduğu fark edilen danışanlardan oluşturmuştur. Bu danışanlarla manevi temelli bağımlılık danışmanlığı modeli çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Eserde belirtildiğine göre çalışma grubu 2019 ve 2021 yıllarında İstanbul ilinde bulunan Başakşehir YEDAM, Cerrahpaşa YEDAM, Üsküdar YEDAM ve Ümraniye YEDAM şubelerinde bağımlılık tedavisine devam ederken MTBD-7A modeli programını talep eden alkol ve uyuşturucu bağımlılarından seçilmiş. Yazarın ifadesine göre MTBD-7A modeli görüşme sürecinde çok fazla danışan ile görüşme yapılmıştır fakat çalışma 10 kişi ile sınırlı tutulmuştur (ss. 123-127).

Eserde yazarın MTBD-7A modelini kabul eden danışanları tanıttığı *Katılımcıların Genel Profili* başlığı altında; danışanların yaşam öyküleri, bağımlılık sürecinin safhaları ve kişilerin yaşam boyu yaşadıkları zorluklar yer almıştır (ss. 149-157).

Yazarın, *Bağımlılık Süreci ve Maneviyata İlişkin Bulgular* başlığı altında yer verdiği danışanlarla yaptığı mülakatlar daki danışan ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla geleneksel düzeyde dindarlığa sahip olan insanların bağımlı olması konusu, üzerine düşünülmesi gereken bir konudur. Bağımlılık süreci ve maneviyata ilişkin bulguların temaları; bağımlı olma sürecini etkileyen faktörler, sosyo-kültürel etkenler, psikiyatrik bozukluklar, nüksetme dönemi, başarısız bırakma girişimi, yeniden başlama sebebi, yeniden başlama korkusu, yeniden başlamayı önleme çabası, iyileşme sürecini etkileyen faktörler, bağımlılığını anlamlandırma, aile ilişkileri, maneviyat öyküsü, dini bilginin kaynağı ve dindarlık, ailenin dini tutumu ve dindarlık boyutu, diğerlerinin maneviyatı, kader-kadercilik, alkol ve maddenin bırakılmasında din ve maneviyatın etkisi, alkol veya madde kullanımında dini ve manevi değerleri anımsama, ölüm korkusu ve ahi-rette iman olarak ifade edilmiştir (ss. 157-192).

Yazarın bulgular kısmında ifade ettiği nicel bulgularına göre, çalışmaya katılanların sosyo-demografik profili erkek cinsiyet değişkeni çevresinde kümelenmiştir. Katılımcıların tümü yetişkinlik dönemindedir, yalnız madde kullanımına başlama evreleri gençlik dönemine rastlamaktadır. Katılımcıların yarısından çoğu evlidir. Ayrıca katılımcılar istikrarlı bir iş düzenine sahip değildir. İş hayatını ihmal ederek, sorumluluk alma konusunda yetersizlik sergilemektedirler. Bu gibi şahsi özellikleri sebebiyle bir işte sebat etmedikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasının ekonomik durumu orta düzeydedir. 1 kişinin maddi durumu kötüdür. Katılımcıların tamamı sigara ve alkol kullanmaktadır. Çalışmaya katılanların bağımlılıklarını çeşitli açılardan değerlendirmek ve bağımlılık şiddetini tespit etmek üzere katılımcılara Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ) uygulanmıştır. Söz konusu ölçeğe göre bağımlılık şiddetinin en düşük puanı 6.34, en yüksek puanı 12.8, aritmetik ortalaması 9.59 ve standart sapma 1.84'tür. Ölçeğin kesme noktalarına göre, katılımcıların bağımlılık şiddeti, orta bağımlılık şiddeti olarak tespit edilmiştir (ss. 135-149).

Modelin temel adımlarına ilişkin tematik bulgular ise; tövbe, tövbeye verilen anlam, tövbe deneyimi, tövbeyi bozma korkusu, mucize ve bela beklentisi, sadakat, sadakate verilen anlam, sadakat deneyimi, yalan söylemeye verilen anlam, emanet bilinci, emanet bilincine verilen anlam, emanet bilinci deneyimi, sağlık sorunları, affetmek, affetmeye verilen anlam, affetme ve affedilme deneyimi, affedememe ve affettirememe deneyimi, sabretmek, sabretmeye verilen anlam, sabretme deneyimi, ibadet, ibadete verilen anlam, ibadet deneyimi, duaya verilen anlam, dua, zikir ve dini metin okuma deneyimi, diğerkâmlık, diğerkâmlığa verilen

anlam, diğerkâmlık deneyimi, değerlendirme, katılımcıların modele ilişkin görüş ve düşünceleri, katılımcıların kazanımlarının değerlendirilmesi olarak sunulmuştur (ss. 193-300).

Sonuç olarak, maneviyat temelli bağımlılık danışmanlığının ele alındığı bu eser genel olarak değerlendirildiğinde;

(a)-*Güçlü yönleri*: Yazar, MTBD-7A modelinin her bir adımında örnek anlatılar, menkıbeler, dini metin okumaları yaparak iyileştirme sürecindeki bireyin alacağı psikolojik tedaviyi tamamlayıcı bir destek süreci olarak planlandığını ifade etmiştir (s. 94). Yazar danışmanlık sürecinde kullandığı materyalleri; ayet örnekleri, hadis örnekleri, dua örnekleri, kıssa örnekleri, ödevler başlıkları altında kitabın en sonunda ekler kısmında okuyucu ile paylaşmıştır (s. 327). (i) Bahse konu materyallerin paylaşılması özellikle bu modeli uygulayacak danışmanlar için faydalı olabilir. (ii) Uygulama esnasında danışanlara aktarılan ayet numaraları okuyucu ile paylaşılmıştır. (iii) Yazar metni oluştururken şekiller ve tablolar gibi harici zenginleştirici unsurlar kullanarak metni oluşturmuştur. (iv) Bu araştırma yapılırken nicel ve nitel boyutları içeren karma yöntemin tercih edilmesi çalışmayı kapsamlı bir araştırma haline getirmiştir.

(b)-*Zayıf yönleri*: (i) Eserde yazarı tanıtan hiçbir bilgiye yer verilmemesi yazarı tanımamız açısından bir eksiklik olarak görülebilir. Eserin yeni baskısında yazarın kısa bir biyografisinin olması anlamlı olacaktır. (ii) Danışmanlık sürecinde kullanılan ve okuyucu ile paylaşılan hadislerin yer aldığı kaynaklara yer verilmemiştir. Hadislerin yer aldığı kaynaklar sonraki baskılara eklenebilir. (iii) Hadislerin sıhhat durumunu araştırmak isteyen araştırmacılar için bu durum önem arz edebilir.

(c)-*Geliştirilebilir yönleri*: (i) Eser başlığı itibariyle bağımlılık konusuna has bir çalışma olduğu izlenimi verse de *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı* modelinin uygulama içeriğindeki tövbe, sadakat, emanet bilinci, affetmek, sabretmek, ibadet, diğerkâmlık konularının eğitimlerde işlenmesi diğer ahlaki problemlerin rehabilitasyon sürecine katkı sunabilir. (ii) Bu durum, eseri geniş bir muhatap kitlesinin ilgisini çekecek bir konuma getirebilir.

Sonuç olarak bu kitap, evrensel düzeydeki toplumsal bir soruna dikkat çekmekte ve bu sorunun çözümüne yönelik maneviyat temelli öneriler sunmaktadır. Eserin başta ebeveynler, eğitimciler ve bağımlılık alanında danışmanlık hizmeti sunan ruh sağlığı uzmanları olmak üzere geniş bir okuyucu kitlesi için faydalı bir bilimsel kaynak olma niteliği taşımaktadır.